

tədiyə balansında iri həcmli profisit formalaşmış, qeyri neft-qaz sektorunda iqtisadi artım davam etmişdir. [6]/

Ədəbiyyat:

1. Madura, Jeff, 'Financial Market and Institutions', 7th Edition, Thomson South Western, s.442-445.
2. Mahrez Gil, Kaufmann Daniel, "Liberalization, Transparency and Financial Crisis", August 1999, s.21.
3. Wasserstom, Eric, "On the Financial Crisis: It's Not Just Weak Oversight" The New York Times, September 2008.
4. Keңç, Turalay, "Kredi Krizi Sonrasında Risk Modelleri ve Basel II Notu", "BDDK".
5. Kuruluş Yıl Dönümü" Konfransı, Avqust 20087. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi.
6. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı.

ЖАҢАНДЫҚ СЫН-ҚАТЕРЛЕР ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Акишева Н., Майтанова А., Русланулы Е.
Ғылыми жетекшісі Алмагамбетова С.Т., т.ғ.к., қауымд.профессор
Алматы технологиялық университеті*

XXI ғасырда экологиялық қауіпсіздіктің негізгі қауіптері мынадай жаһандық экологиялық проблемаларды білдіреді: атмосфераның ластануы, парниктік эффект мәселесі, озон қабатының сарқылуы, су ресурстарының ластануы және сарқылуы, биоәртүрліліктің төмендеуі, табиғи ландшафтты бұзу, жердің радиациялық ластануы.

Жер алып айна сияқты күн сәулелерін ғарышқа қайтарады. Бірақ олардың жолында метан (CH₄) мен көмірқышқыл газы (CO₂) сияқты парниктік газдар бар. Олар инфрақызыл спектрдің сәулелерін сіңіреді, сондықтан планетада температура жоғарылайды [1].

Метан молекуласының орташа өмір сүру уақыты шамамен 12 жыл, яғни ол өздігінен ыдырайды. Бірақ көмірқышқыл газы мәңгілік. Әрине, оны жердегі экожүйелер сіңіреді, бірақ олардың мүмкіндіктері шексіз емес. Қазір әртүрлі технологиялар пысықталуда, адамзат мұхитпен CO₂ сіңіру мәселесінде ешқашан тартыла алмайды. Сондықтан қазір ауаны қалай тазарту керектігі туралы емес, шығарындыларды қалай тезірек азайту керектігі туралы ойланған дұрыс.

Соңғы 70 жылдағы температураның өсуі ешқандай тарихи заңдылықтарға сәйкес келмейді. Жаһандық жылыну экономикалық дағдарыстарға, тіпті соғыстарға әкелуі мүмкін. Бұл бүкіл әлем үшін, бүкіл адамзат үшін маңызды сынақ. Мұндай өзгерістер биоәртүрлілікке орны толмас зиян келтіруі, экономика мен инфрақұрылымға өте жағымсыз әсер етуі, адамдарға тікелей қауіп төндіруі мүмкін.

Еуропа, АҚШ, Жапония және басқа да көптеген елдер "жасыл" энергияға көшудің ұзақ мерзімді стратегияларын қабылдады. Қазіргі жағдайда, егер экологиялық функцияның мазмұнында экологиялық қызметтің барлық аспектілері көрсетілмесе, мемлекет дамымайды. Бұл ретте экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, біздің ойымызша, қарастырылып отырған проблема тұрғысынан екі аспект бойынша зерттеу қажет: 1) Жаһандық экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету; 2) Қазақстанның ішкі экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Жаһандық экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету. Адамзатқа заманауи жаһандық экологиялық сын-қатерлердің болуы әлемдік саясаттың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын аймақтық және халықаралық экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттілігін туғызды [2].

Сондай-ақ, өндіріс тиімділігінің артуы ресурстарды тұтынуды және Қалдықтардың пайда болуын азайту арқылы экологиялық жүктеменің төмендеуіне әкеледі. Жаһандану нәтижесінде экономикалық өсу қоршаған ортаны қорғауға қосымша қаржылық мүмкіндіктер береді, экологиялық қауіпсіздіктің үлкен деңгейін қамтамасыз ете алатын жаңа технологиялық жабдықты енгізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, әдетте, аз дамыған елдерде экологиялық қауіпсіздікке деген қызығушылық өте төмен [3].

Бірақ, көбінесе мемлекеттің экономикалық дамуының бастапқы кезеңінде қоршаған ортаның жағдайы нашарлайды деп айтуға болады. Экономика мен өмір деңгейі өскен сайын экологиялық қауіпсіздік мемлекеттің басты міндеттерінің біріне айналуда. Қоршаған ортаның ластануы, табиғи ресурстарды шамадан тыс тұтыну, оларды ұтымсыз пайдалану және сарқылу адамзатқа қазіргі жаһандық экологиялық сын-қатерлердің негізгі себептері болып табылады. Оларды жою қоршаған ортаның ластануын азайтуды және табиғи экожүйелердің сапалық және сандық сипаттамаларын жақсарту арқылы ресурстарды үнемдеуді талап етеді: атмосфераға техногендік шығарындыларды азайту, су объектілеріне антропогендік шығарындыларды азайту, өндірістік-шаруашылық және тұрмыстық қызмет қалдықтарын кәдеге жарату көлемін ұлғайту, тамақ өнімдерінің сапасын жақсарту және т.б.

Экологиялық саясат кез-келген деңгейдегі қызмет тек өндірістік-экономикалық қана емес, сонымен бірге өндірістің табиғатты қорғау жағын да ескеруі үшін алғышарттар жасайды. Экология саласындағы мемлекеттік саясат экономикалық және экологиялық мүдделерді біртұтас тұтастыққа байланыстыра отырып, меншіктің барлық нысандарындағы кәсіпорындар үшін мінез-құлық ережелерін белгілейді.

Мемлекет саясатының дербес бағыты ретінде экологиялық саясаттың болуы экологиялық тәрбие мен білім беру, экологиялық қозғалыстарды дамыту деңгейі жоғары экономикалық және индустриалды дамыған елдердің көпшілігіне тән. Мемлекеттік саясат экологиялық талаптарды қоғамдық мүдделер талап ететін дәрежеде ескереді. Экологиялық білім мен ағартудың гуманитарлық аспектілерінің рөлін күшейту, жоғары білікті кадрларды даярлау, энергия мен ресурстарды үнемдейтін технологияларды енгізу және т.б. мемлекеттік экологиялық саясат.

Осылайша, адамзатқа заманауи жаһандық экологиялық сын – қатерлер жағдайында экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мемлекеттің экологиялық функциясының маңызды бағыты болып табылады, ол екі деңгейде жүзеге асырылады - жаһандық экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және мемлекеттің ішкі экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Әдебиеттер:

1. Абайдуллаева М.М., Арупова Н.А., Арупов А.А. Жаһандық сын-қатерлер жағдайында Еуразиялық экономикалық одақтағы интеграциялық әсерлерді бағалау. «Тұран» университетінің хабаршысы. 2019. №3. Б.141-147.
2. Бейсенова Ә. С. Экология: Оқулық. - Алматы: Ғылым, 2019. 236 б.
3. Жатқанбаев Ж.Ж. Экология негіздері: Оқулық. Алматы : Зият, 2017. 210 б.
4. Қуатбаев А. Т. Жалпы экология: Оқулық. Алматы: Ғылым, 2018. 311 б.